

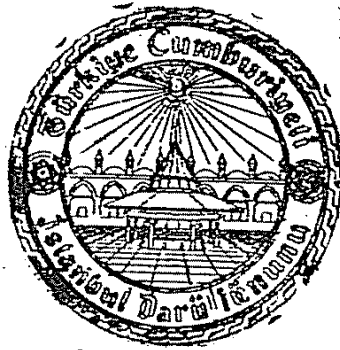
Beşinci Sene

Yirmiikinci Sayı

DARÜLFÜNUN
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
MECMUASI

TARİHÎ, İÇTİMAÎ, DİNÎ, FELSEFÎ

Mart — 1932

İSTANBUL
Bürhanettin Matbaası
1 9 3 2

Onuncu asır iptidalarında yazılmış olan Ebudülef seyahatnamesine nazaran

Orta Asyada Türk boyları

ve bunların dinî ve coğrafi vaziyetleri

Türkler arasında müslümanlığın intişara başladığı sıralarda muhtelif vesilelerle orta asyada seyahat icra edenler, Türk boylarının coğrafi, dinî ve ictimai vaziyetleri hakkında bu güne kadar mahfuz kalan bir takım eserler bırakmışlardı. Bunlardan biri bu makalede mevzuubahsedilecek olan “Ebudülef,, Mis’ar ibni Mühelhelin seyahatnamesidir.

“Yakutu Hamevi,, nin coğrafya lûgatında Çin [sin] maddesinde bulduğumuz bu seyahatname suretinden anlaşıldığına göre Ebudülef Saman oğullarından Ahmet oğlu «Nasr» in zamanında [H. 300 - 331, M. 914 - 944] Buharadan Çine kadar bir seyahat icra etmiş ve bu fırsatla bir çok Türk boylarının bulundukları yerlerden geçmiştir.

Kendisi diyorki: ben Horasan sultanı «Saman oğlu Nasr» in yanına gittiğim zaman orada Çin Hakanı “Şahır [çakır] oğlu kalın,, in elçilerini buldum. Bunlar, Nasrı Samanı ile Hakanın sıhriyet peyda etmesini istiyorlardı. Nasrın kızını Çin Hakanına istediler. Nasr bu cihete Müslümanlık müsaade etmediği için yanaşmadı. Fakat elçiler, bu sefer Nasrın oğluna Hakanın kızını tezviç etmeği teklif ettiler. O da bunu kabul etti. Ben de bu hadiseyi ganimet bilerek Çine gidecek olan sefer hey’etile Çin ve Türk ölkelerini keźmeğe gittim.

Horasan ve Maveräünnhirdeki Müslüman şehirlerini geçtikten sonra, ilk evvel vardığımız Türk oruğu «Hargâh»

denilen beldelerdeki kabiledir. Burada arpa ve buğday ekmeği ile tagaddi ettik. Ve burasını bir ayda katetdik.

Sonra “Tahtah,, denilen oruğa gittik. Burada halk arpa ve darı ve muhtelif şekilde et ve sebze yiyorlar. Burada yirmi gün yol yürüdük. Emniyet ve asayiş tamamdı. Bura halkı Çin Hakanına itaat ederler. Fakat vergilerini Hargâha verirler. Zira bunlar Hem müslüman ülkesine yakın idiler, hem de müslüman olmuşlardı. Çok zamanlar yine kendilerinden [Türklerden] sayılan müşrikler [Şamaniler] le harp etmek için Hargâh Türklerle ittifak ederek gazaya giderlerdi.

*
*
*

Ebudülefin ibaresinde “Hargâh,, ünvanının oradaki beldelere mi yoksa oruğa mı denildiği sarih değildir. Halbuki bundan sonra mevzuubahsdeceği ünvanların oruğlara ait olduğuna nazaran bunun da oruğ ismi olması lâzımdır. Şu halde metindeki “Yu’refu,, kelimesi “Tu’refu,, olacaktır.

Türklerin deriden yaptıkları Çadırlara ve göçebe öbelerine «Hargâk» denildiği malûmdur. Burada «Hargâh» dan maksat «Çadırlılar» demek olamaz. Zira beldelerde oturmakta oldukları tasrih edilmiştir. Aynı zamanda bunların, Türk Müslüman hükûmetlerinin gönderdikleri valiler idaresinde olukları da anlaşılıyor. Çünkü Tahtâlılar vergilerini bunlara veriyor ve bunlar bazan Tahtâlıları da yanlarına alarak gazaya gidiyorlar.

Şu halde «Hargâh» şeklinde zaptedilen bu Türkler kimlerdir?.

Böyle bir kabile ismi diğer menbalarda görülmediği gibi bizzat bu telâffuz dile yabancı geliyor. Bunun her halde Araplar tarafından tahrif edilmiş veya bizzat muharriiri ve Arap müstensihleri tarafından yanlış zaptedilmiş ve manasını anlamadıkları Türkçe bir kelimeyi bu şekle sokmuş olmaları hatıra geliyor.

Halbuki Mahmüt Kâşgarı, bize maveraünnehirden hareket edilince Balasagon, İspicap. Taraz aralarındaki - «Argo» orogunun oturduğu - «Argo» ölkesine girdiğini gösteriyor.

Ebudülef ise Maveraünnehirdeki müslüman şehirlerine girilince Harga ya girildiğini söylüyor ki bu, tamamilen Argo beldeleridir. «Argo» kelimesinin araplar tarafından Hargo okunması veya bizzat bu kelime Türkler, tarafından Hargo telâffus edildiği halde Kâşgarının bunu Argo şeklinde arap harflerile yazmış olması kabul edilebilir. Çünkü Mahmüt kâşgari Türkler, ecdadımız olan Emirlerle Hamir derler. Onlarda elifi haya kalbetmek kaidedir diyor [cilt 1 S 102]

Buna rağmen Mahmüt Kâşgari kelimelerin başlangıcındaki «a» harfini «h» ya tebdil etmeği Türk oruglarından Argolara komşu olan Kencakların adeti olduğunu ve Türklerin güzel lehçelerini kabalaştırdıklarına kızarak Kencakları Türklerden addetmek istemediğini kaydeder. [cild 1 s 34]

Bu bize gösteriyor ki Kaşgari kelimenin evvelindeki harf h dahi olsa onu a ile zabtediyor. Sonra burada kelimenin sonundaki a hecası o sedasına tahvil edilmiştir. Bunu ise bize yine Mahmüt Kâşgari izah ediyor: Oğuz ve Kafca Türkleri hecaları daima a şeklinde okumağa meyyal oldukları halde Çigil ve Argolar o sedasile okumağa meyyaldırlar ve bunların isimlerde ve fiillerde misallerini zikrediyor. [cilt 1 S 102]

Bunlar bize Argo, kelimesinin niçin Harga şeklinde okunduğunu kâmilten izah etmektedir. Keza yakutta gördüğümüz ibare «Hargâh» diye tanılan beldelerdeki kabileye girdik şeklindedir. Bu fıkra da Hargâh tabirile beldeler tabiri tezat halindedir. Buna karşı Argoların beldelerde oturduklarını Divanı Lügatı Türkün muhtelif yerlerinde gösterilmektedir

Mahmüt Kaşgarının verdiği malûmata göre İspicaptan Balasagone kadar olan şehirler hep «Argo» sayılır. Bura-

lardaki halkın Sözlğinde rekâket vardır. Argo, Türkçede iki dağ arası demektir. Taraz [1] ile balasagon arasındaki ülkeye argo denilmesi de bundan neş'et eder. [cilt 1 S 114] aynı zamanda Mahmut, bunların Oğuzlarla komşu olduklarını ve lehçelerinin bir birine karıştığını da kayd eder. Argoların dağ - ol kelimesi Oğuzlarda dekül (değil) şeklin dedir diyor. [cilt 3 S 114] Argo ismi, Türk büyüklerinin ataları arasında ve İbrahim peygamberin ecdadı içinde görüldüğü gibi bilâhara Cengiz ailesi arasında da kullanılmıştır.

Bartolt, Argo ismine Mahmut Kâşgariden başka diğer hiç bir ma'hazde tesadüf edilmediğini, keza Gencek isminin de diğer bir ma'hazde olmadığını kaydeder. Sonra bu isimleri Mahmut Kâşgariden öğrendiğini, itiraf ettiği halde, bunların Türk olmadıklarını ve Türklerden evvel, Türkistanın yerli ve medenî halkı olup Türklere medenî tesirler yaptıklarını söyler [Orta Asya Türk tarihi S 73 ve 74] Bu davalar için de hiç bir delil kaydetmez.

Fakat anlaşılıyor ki onun istinat ettiği noktalar, yukarıda kaydettiğimiz veçhile Kenceklerin kelime evvellerindeki a harfini ha ya tebdil ettiklerinden dolayı Kâşgarinin bunları Türk addetmiyorum demesi ve Suğdak ve Argo ile beraber Gencekleri iki lisanlı göstermesidir.

Mahmut Kâşgari nin Gencekleri Türk addetmiyorum demesinin nasıl anlaşılması lâzım geldiğini yukarıda kaydetmiştim. bundan mada o, Türkün bu üç orugunu iki lisanlı gösterdiği yerde [cilt 1 S 29] bunların Türk olduklarını tasrih ettiği gibi iki lisanlı olmalarını da farisilerle ihtilât etmiş olmalarından neş'et ettiğini söylüyor:

Netekim Uygorların da iki lisanlı olduklarını kaydeder. Fakat bunların ikinci lisanları farisilerle ihtilâttan neşet etmediği için bunları ayrıca gösterir [2].

[1] Bugün Anadolu da, «Taraz»ismile anılan bir Türk oymağı vardır. Bunların bir kısmı izmirin üç saat mesafesindeki çobanlı dağındadırlar.

[2] İhtimalki uygurlarda Bartolde göre Türk değildir. Yahut bunların

Sonra bütün bu isimleri Kâşgarinin divanındaki lûgat sırasına bakınız, hepsinin Türk orugudur diye tarif edildiğini görürsünüz. Keza Kâşgari kitabında Türk olmayan kavimlerden ve onların lehçelerinden bahsetmiyeceği hakkında hususî bir bahs açarak Türkçeye girme kelimeleri bile kitabına sokmayacağını tasrih ettiği halde mütemadiyen argo, gencak lehçelerinden bahsediyor ki bu, tamamen bu orogları Türk kabul ettiğindendir. Netekim bu orogların lehçesi olarak gösterdiği kelimeler bir araya getirildiği takdirde bunların Türk dili olduğu, asla tereddüt kabul etmiyecek surette tebeyyün eder.

Vaziyet böyle olduğuna nazaran Bartoldün böyle bir iddiayı ortaya atması için Kâşügarîye istinat etmesi kadar manasız bir hareket olamaz. O eserinin bir yerinde argo ülkesi ve argo kavmi kabul ettiği halde diğeryerinde bu yerler halkını «suagd» addeder. Bir yerde Kâşgar vilâyetinin köylüleri, yerli ve medenî ahalinin sonradan Türkleşen lisanında yani gencek lehçesinde konuştuklarını yazdığı halde diğer yerlerde Kâşgar ve ona yakın şehirlerin eski lisanı sugdcedir diyor. [S 43 ve 73 ve 112] ki bu dalgah fikirler, müsbet ilim telâkkisi ile tezat halindedir. [1]

iki lisanlı olduklarına dair Kâşgarinin kaydini görmemiştir. Çünkü Bartold, Kırgızların bile Türk olmadıkları halde bilâhare Türkleştiklerini ve bunlar, Türkleşen kavmin en eski misali olduğunu [Orta Asya tarihi S 29] iddia ettiği gibi Orhun abidelerinde bilge Hakanın kendisinin mensup olduğu bir oruğ olmak üzere kaydedilen «Basmil»in de Türk olmıyan veya eski medenî insanlarla mahlût bir kavim olduğunu kaydetmektedir [S 33].

Fakat bunlar için o, iddiaları evveline bir ihtimalki koymaktan başka delil göstermiyor. Fikrimce bir neticenin muhtemel olması, onun lehinde ve aleyhinde mevcut delillerin, birinin diğerini bertaraf edemediği yerde mevzuubahs olabilir. Yoksa müsellemler bir hakikatin, hîlâfına hiç bir delil yokken ihtimal ki bu böyle değildir demek, hiç bir şey ifade etmez.

[1] Bartoldun bu mütemevviç beyanatının sebebi anlaşılmıyor. O,

Ebudülefin Tahtah diye mevzuubahsettiği Oroğa gelince bu hususta, Hargâhların Argolardan ibaret olduğu hakkında bulabildiğimiz kadar kuvvetli emareler mevcut olmamakla beraber bunların da Anadoludaki tahtacı unvanile anılan Türkmen oroğundan ibaret olduğunu tahmin etmemize müsait izler vardır.

Çünkü Türkmenlerle beraber gelen eski Oroğlar meselâ Dede Kurkutun mensup olduğu «Bayat» Oruğu ve bunlara mukabil «Yörük» diye anılanlardan meselâ Çepniler en eski Oğuz boylarından oldukları halde eski isimlerini bugüne kadar muhafaza etmişlerdir. Bayat, Çepni, Bayındır, Afşar, Alâyundlu gibi isimler divanilügatta ve ondan evvel yazılmış eserlerde zikredilmiştir. Tahtahlıların aynı ismini «Tahtacı»lar şeklinde muhafaza etmiş olmalarına hiç bir mani yoktur.

Aynı zamanda Tahtacılar, Çaylak, Eseli, Nacarlı, Gök-

bir yerde, Türkler, Mogolistandaki dokuz guz ve uygur devletlerinin sukutundan sonra şarki Türkistana geldiler[s32]ve şarki Türkistana birinci defa olarak yerleşen Türk kavmi basmillerdi [s 41] dediği halde diğer bir yerde Araplardan evvel Soğut vilâyetinin şimali şarki kısmını muhafaza için yapılan set, Mezkûr vilâyeti göçebe Türklerden muhafaza içindi [s 36] diyor. Peki ama bu setlerin yapıldığı zamanlarda iddiaya göre şarkî Türkistana bile gelmemiş olan Türkler, medeni şehirleri basmak için nasıl garbi Türkistanda bulunmuş oluyorlar.

Keza, Araplar, birçok akvamın 7 inci ve 8 inci asırlarda harp ettikleri Türklerle aynı lisanda konuştuklarını gördüler ve hepsini Türk diye tesmiye ettiler diyor. Fakat Araplardan öğrenmiş olmaları aslâ mümkün olmıyan Orhon Türkleri abidelerde, ey Türk beyleri ey Türk, Oğuzlar, ey Türk budunları diye haykırıyorlar ve Türk namı altında birçok Oroğlar sayıyorlar, keza Türk budi edebiyatına ait bir eserde «Türk Uygur dili» deniliyor. Bartold buna cevaben bu bir istisna teşkil eder [s 27] diyor. Rus vekayinamelerinde Türk namile bir kavim zikrediliyor. Fakat bu Oğuzlardır [s 28] diyor. Arap olmıyanlar tarafından maruf manasile Türk unvanı bu kadar vasi mikyasta kullanıldığı halde o, kelimenin Araplar tarafından muahhar devirde kullanıldığına kanidir.

celi, Alci gibi Oymaklara ayrılmışlar ve bunlar içinde Tahtacılık ve odunculuk san'atları ile asla iştilal etmeyenlere bilhassa Adana taraflarında ve Çanakkale cihetinde bulunan Türkmenlere de Tahtacı unvanı verilmektedir ki bu, Tahtacı unvanının tahtacılık san'atından neşetemiş olmadığını ve bu umumî ismin menşe itibarı ile pek eski devirlere ait olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı da Tahtacı unvanının kadim devirlerde aranmasını ve burada tam bir mutabakatla Tahtah şeklinde gördüğümüz tabirden Tahtacıları anlamamız lâzım geldiğini anlamaktayız.

Tahtahlılar hakkında başka menbalarda malûmata müsadif olmadım. Bu isim, daha zayıf olarak Tatar ve Tohar unvanlarına benzetilebilir. Fakat Tatarlarla Toharlar hakkında verilen malûmat ile Tahtahlar hakkında Ebudülef'in verdiği izahat böyle bir ihtimali külliye selbetmektedir.

Buna karşı Tahtahlar hakkında seyahatnamede verilen malûmat Tahtacıların yakından bildiğimiz seciyelerine tamamen uygundur. Bunların emniyet ve asayişe riayetkâr olmaları, yani sakin bir halk olmaları ve Hargalılara vergi verdikleri halde Cin hükümdarına hürmetkâr ve muti olmaları; harpten müçtenip olup ancak diğerleri tarafından icbar edilince onlarla beraber hareket etmeleri Tahtacıların kadimdenberi izhar ettikleri seciyeleri ve adetleridir.

Tahtacıların Anadoludaki bütün hayatları ve bugünkü halleri bunun şahididir. Tahtacıların ara sıra İrana girip çıkmaları bu seciyelerinin tezahürüdür. Netekim son günlere kadar bunların aralarında İran tabiiyeti mevcuttu ki bu, Safevî ailesi zamanındaki hareketin bir devamıdır.

Tahtacılar hakkında malûmat için kendi ocaklıları arasına gittiğim zaman bunlar bana ilk defa tahtacı oymaklarının bu seciyelerini anlatmışlardı. [1]

[1] Tahtacıların bu seciyeleri hakkında ocaklıların verdikleri malûmat aynen İlahiyat fakültesi mecmuasında neşredilmiştir. Tahtacıların ilk mülakat kısmında ve Tahtacı ahlâk ve adetleri bahsinde tafsîlât vardır.

Görülüyor ki seyahatnamede gördüğümüz Tahtahlıların yalnız lâfzı bi müşabehetten dolayı değil aynı zamanda manevi mutabakatten ve Ebudülef'in verdiği izahatın tamamile Tahtacılar muntabık olmasından dolayı da bunları aynı şey addetmek iktiza eder.

Bundan sonra Ebudülef, Bayat, gibi Oğuz Oroğlarından bahsedecektir ki buda Tahtacı Oroğlarının bunlarla birlikte Anadolu'ya hicret ettiklerini anlamamıza müsaittir. Çünkü Tahtacılarla Bayatlar ve diğer Türkmenler arasında sıkı bir münasebet vardır. Hattâ Tahtacıların merkez köyü olan İzmire tâbi «Narlı dere»nin aşağı mahallesi, Bayat, yukarı mahallesi Tahtacılarıdır.

Bu münasebetlerin tesadüfi olduğuu şüphesiz kabul edemeyiz. Bu hayat, kadim alâka ve an'anelerin devamıdır.

*
**

Ebudülef diyor ki bundan sonra “Baca,, oroğunun bulunduğu yere geldik. Burada darı, nohut, mercimek ile tagaddi ettik ve emniyetle bir aylık yol yürüdük. Bunlar müşriklerdir. Tahtâhlara vergi verirler. Hükümdarlarına secde ederler ve öküze taparlar. Bunlarda sığır bulunmaz. Hürmêt için sığır hayvanlarına temellük etmezler. Burası inciri, üzümü, karakızılıcığı bol olan bir memlekettir.

Bu ölkede ateşin yakmadığı bir nevi ağaç bulunur ki Oymaklıların bu ağaçtan yapılmış putları vardır.

Bundan sonra “Becenek,, kabilesine geldik. bunlar, uzun sakallı ve koca bıyıklı adamlardır. Birbirlerine ikram ederler ve yiyeceklerini korumazlar [1]. Fakat bunlarda cinsî münasebet telâkkisi serbestir. Sokak arkasında bir kadını yatıranlar bulunur. Bunlar yalnız darı yerler. Burada on

[1] Birbirlerinden yiyeceklerini sakınmazlar. Birbirine faydalı olurlar [yegirü bazühüm alâ bazin] terkibi birbirinin haklarına riayet ederler, kabahatlerine karşı diyet verirler. manasına geldiği gibi birbirine hücum ve tecavüz ederler manasınada gelir. Fakat asıl yegirü [yemirü ve yenfau] manasındadır. Şu halde doğru terceme, yemek yedirirler, zahire verirler ve faydalı olurlar şeklindedir.

iki gün yürüdük. Bize haber verdiler ki bunların beldeleri şimal cihetine ve «Sakalibe» beldelerine doğru pek büyüktür. Bunlar kimseye haraç vermezler [1].

Sonra « Çigil » denilen kabileye geldik: Bunlar, yalnız arpa, burçak ve koyun eti yerler. Deve kesmezler, sığır eti yemezler ve bu cins hayvan ülkelerinde bulunmaz. Bunların geyimleri sof ile kürktür. Bu ikisinden başka bir şey geymezler. [Divanı lûgatı Türkte Çigillerin geydikleri şapkanın tiftik keçisinin yününden yapılmış beyaz renkli bir başlık olduğu tasvir ve buna « Kiymaç Bürk » denildiği tasrih edilmektedir. [cilt 3 s 132] bunların içinde pek az hıristiyan vardır.

Çigiller umumiyetle parlak yüzlü insanlardır. Bunların nikâh hususunda mezhepleri, kendileri Mecusî olmamakla beraber Mecusiler gibi geniştir. Kızları, kız kardeşleri ve sair mahremeleri ile izdivacı kabul ederler. Süheyl, Zühal, Cevza, Benatı naiş, Cedî yıldızlarına taparlar. Şa'rayi yemaniye yıldızına [2] rabbul erbab [Ulu tanrı] derler.

Bunlar geniş yürekli insanlardır. Kendilerinde fenalık fikri yoktur. Civarlarında bulunan bütün Türk oroglarının gözleri ve tama'ları bunlardadır.

Ebudülef bunların yemekleri, burada çıkan eşya ve evleri hakkında malûmat verdikten sonra “ bunların hüküm-

[1] Burada bize haber verdiler ki diye başlayan fıkranın Ebudülefin sözünden mi, yoksa Yakutu Hamevinin Becenekler hakkındaki malumatını yazmak için ilâve ettiği bir fıkra mı olduğu vazih değildir. Her iki takdirde mes'ele mühimdir. İleride tetkik edilecektir. Arap usul tahririne göre bu fıkra Ebudülefindir. Ebudülef bunu müşahadesi haricinde mesmuatına binaen ilüve etmiştir.

2] Türkler, şarayi yemaniye yıldızına, yaldırık, benati naiş yıldızına yetigânderlar. Mahmutkâşgaride erentoz, mizan yıldızının ismidir [cilt S 72] denildiği halde [cilt 3 S 30] da erentoz müşteri, kara kuş mizandır deniliyor. cild 3 S 167 de kara kuş müşteri yıldızıdır denilmektedir. Süreyya yıldızına « Ülker » denildiği tasrih edilmektedir. gerek ibnimühennade ve gerek Mahmutkâşgaride ve nücum kitaplarında yıldız isimlerinin Türkçe mükabilleri mevcuttur.

darları yoktur, Fakat emniyet, huzuru kalp ve asayiş mevcuttur. Bunların bulundukları ülkeyi kırk günde kattettik, diyor.

*
**

Ebudülefin burada Türk orogları hakkında verdiği bu malûmatı ondan sonra yazılmış olan eserler ekseriyetle nakletmişlerdir. Onun seyahatnamesi bu eserlere me'haz vazifesini görmüştür. Ezcümle Kazvinideki malûmat kâmil ondan alınmıştır. Bu malûmat bize gösteriyorki Ebudülefin seyahatı zamanında [takriben 935] bu Oroglarda tamamile şamanlık devamediyordu.

Fakat bundan evvelki iki oroğun Müslüman olupta bunların şaman kalmalarına bakarak Müslümanlığın bu tarihte ancak buralara kadar intişar etmiş olduğu neticesini çıkarmamalıdır. Çünkü Ebudülefin bundan sonra gideceği orogların çoğunda Müslümanlığın mevcudiyetini göreceğiz.

Bu vaziyetten anlaşılan şudur: Müslümanlık Toharistan tarafından ilerliyerek Tibet, Hint ve Çine doğru ilerlemiş fakat orta yoldan Maverâünnehirde Fargane ve Eşrosanayı geçerek Balasagon ve Kaşgar hattına vasil olmuş, yukarı taraftan da İtil boyunda yalnız Bulgar Türklerine girmişti. Oğuzlar henüz Buhara ve Cend civarına gelmemiş eski yurtlarında bulunuyorlardı. Karahanilerde henüz kendilerini göstermemiş ve Müslüman olmamışlardı. Ancak Oğuzların ve Karahanilerin Müslümanlığından sonra Müslümanlık Kaşgar ve Balasagonda istikrar bulacak ve ondan sonra şarki Türkistan içerlerine doğru ilerliyecektir.

Şimdi burada Ebudülef seyahatnamesinde bahsedilen bu orogları birer birer tetkik edelim. Lâkin karşımıza ilk evvel bir müşkil çıkıyor. Ebudülefin burada "baca," diye bahsettiği orog hangi Türk orogudur. Bu kelimeye diğer menbalarda tesadüf edilmiyor.

Seyahatnamede takip edilen yola göre bu orogun bulunduğu yer, Kâşgar tararafları olmak lazımdır. Mahmut Kâşgari bize buralarda Gencakların bulunduğunu haber veriyor. Lâkin gencak kelimesinin baca şekline girecek surette tahrif edilmiş olmasını kabul etmek güçtür.

Yahut beca kelimesinin becanekdan olduğunu kabul edelim. Gerçi bundan sonra diğeri bir becanek orogundan da bahsediliyor. Fakat bu, Mahmut Kâşgarinin iki nevi “becenek göstermesine uyabilir. Şu kadar ki asıl “becenek,, diye Oğuzlardan müstakil olarak mevcudiyetini bildiğimiz büyük oroğun seyahatın icra edilmiş olduğu tarihten evvel Rus topraklarından geçmiş bulunduğunu biliyoruz. Çünkü bu seyahattan az evvel Buhara tarikile Bulgar Türkleri arasın [925 tarihlerinde] gitmiş olan «İbnifadlan» seyahatnamesinin bize intikal eden bazı fıkralarında becaneklerin bakayasını bu yollarda görmüş olduğunu gösterdiği gibi yine becaneklerin 1915 tarihinde Ruslarla mücadeleye başladıklarını biliyoruz. Şu vaziyete nazaran burada Ebudülefin bahsettiği bu iki kabileyi biri Oğuzlardan bir boy olan becanek, diğeri müstakil bir boy olan becanek diye kabul etmemize imkân kalmıyor.

Nihayet üçüncü bir ihtimal kalıyor ki bu da Baca kelimesinin Baya k-limesinden ibaret olmasıdır. Çünkü «h» ve «y» harflerinin Türk lehçelerine göre tebeddül ettiğini bize Mahmudkaşgari bildiriyor. İleride curuk, yörük orogundan bahsederken bunu misallerile göstereceğiz.

Gerçi Oğuzların mühim bir kolu olan “bayat,, orugu selçuknamede, Reşidetdinin tarihinde ve divanı lûgatta bayat şeklinde zabtedilmiştir. Lâkin araplar kelimenin sonundaki «t» harfini okumazlar ve bayat kelimesini baya diye telâffuz ederler.

Bu mütalâa Ebudülefin Baca diye zabtettiği kelimenin aslının bayat olduğunu kabul etmemize sevketmektedir. Aynı zamanda bunu teyit edecek bazı emareler de mevcuttur.

Ebudülef bu orogu tahtalılarla becenekler arasında gösteriyor, Biz Anadoluda bayatların bir kısmının tahtacılarla komşu yaşadığını bir kısmının da diğer Oğuz oroglarıyla kaynaştığını görüyoruz. Oğuz Türkmenlerinden başka hiç bir orugla, bunlarla olduğu kadar, tahtacılar kaynaşmıyorlar. Bu da Bayatların Oğuzlardan daha evvel ve belki beceneklerle beraber ayrılmış ve diğer oroglarla kaynaşmış olduğunu göstermektedir.

İhtimalki bu oroğ Oğuzlardan ayrılıp Ebudülefin gördüğü yere, Argo beldeleri civarına geldiği zaman bu ünvanı almıştır. Çünkü Mahmutkâşgari bayat kelimesi Argo lehçesinde Allahın ismidir. Bu isim Oğuzlardan bir oruga ad olmuştur [Divanı lûgat cilt 3 S 128] diyor, Yine Kâşgari Oğuzlarla Kapçakların « y » harfini cime tebdil ettiklerini kaydetmektedir [Cilt 1 S 32] ki bu Oğuzların bu nam ile yeni anılmaya başladıkları ve Ebudülefin gördüğü sıralarda kelimeyi bacat şeklinde telâffuz etmiş olmaları ihtimalini düşündürüyor.

Fikrimce bayatlar ve becenekler bir birine karışarak Anadoluya gelmişler ve Anadoluda bayat tabiri her iki oruga ad olmuştur. Çünkü Ebudülefiu seyahatnamesinde Beceneklerin evsafı olarak gördüğümüz uzun sakallı, uzun bıyıklı olmak, birbirinden yiyeceklerini sakınmayacak derecede merbutiyet ve kıskançlığın fikdanı bugünkü bayat oymaklarının evsaf ve seciyelerine tetabuk eder. Esasen Ebudülef te Bacalarla Bacanekler hakkındaki malumat da bunların birbirine yakınlıklarını göstermektedir. Atalara secde etmek ve sığır eti yememek gibi müşterek duygular bugünde mevcuttur.

Bundan başka bayatlar Anadoluda tahtacı ve Çepnîlerden sonra, Çigil ve harmandalılar kadar, fakat bayındır, Karkınlardan ziyade tevessü etmişlerdir.

İzmirden bir saat mesafade Bayat, köyüne müsadif olduğumuz gibi Afyonda bazı köylerde bulunduklarını ve

Ankaranın «Balâ» taraflarında temerküz ettiklerini görüyoruz. Burada bunlar iki büyük orog olduklarını söylüyorlar.

Eski Bayatlar, Sofular, kara hamzalı, şedit höök, keklicik gibi oymaklara ayrılmışlardır. Yeni Bayatlar şeyhli, üçemli, boyalık gibi kollara ayrılmışlardır. Beyaz dontlular Muratlı, Aşıklar gibi oymaklarda Bayattırlar. Kendi rivayetlerine göre Keskinden beri taraf kâmilin Bayattır. Tahtacılar ise bunlara arzumanlı derler.

Bu tevezzu mühim olmakla beraber seciye ve manevî varlık itibarile görülen mutabakat Bacaların bayatlardan ibaret olduğu hakkındaki düşüncemizi teyit etmektedir.

Beceneklere gelince, Oğuzlardan bir orug olan Beceneklerin hazer üzerinden Rus içerlerine ve oradan balkanlara geçmiş olduklarına dair olan Avrupalı müverrihlerin verdikleri malûmat yanlıştır. Bu hatanın menşei, Oğuzlardan bir orug olan Beceneklerle müstakil bir Türk boyu olan Becenekleri birbirinden tefrik etmemektir.

Bartolt, Mahmutkâşgarinin divanını uzun zaman tetkik ettiği halde orada bu babtaki sarahate dikkat edemiyerek kendinden evvelki ananeye tabi olmuş ve bu hatalı yola gitmiştir. Fazla olarak dokuzuncu asır arap coğrafyacıları tarafından Beceneklerin muhaceretinden mukaddem ve Oğuzlardan ayrı bir boy olarak göstermelerini tevik ederek bundanda Beceneklerin diğer Oğuzlardan pek erken ayrılmış oldukları neticesini çıkarmıştır [Konferanslar S 93].

Halbuki Mahmutkâşügarî, Divanılûgat da[cil 1 s 404]rum ülkesi hududunda oturan Beceneklerin Türklerden başlıca bir boy olduğunu, sonra Becenek veya Becenek lerinde ayrıca Oğuz boyundan bir orog olduğunu tasrih ediyor. Netekim kitabın baş tarafında büyük Türk boylarını sayarken rum hududunda evvelâ Becenek sonra Kifcak sonra Oğuzları sayarak bunları birbirinden ayrı boylardan gösterdiği [s 27] ve Becenek lehçesini Oğuzların hafif

lehçelerine mukabil bulgar ve süvar lehçelerile bir addettiği [s 30] halde aynı nam altında diğer bir kısım Becenekleride ayrıca Oğuz boyunun oruglarından biri olarak gösteriyor [s 57].

Ebudülefın seyahatnamesi de bu hususta sarihtir. Ebudülef saman oğlu Nasrın son zamanlarında bu seyahati icra etmiştir. Gerçi bu hususta bir kayıt ve sarahat yok. Lâkin Nasrın oğullarından birine Çin hakanının kızını almak meselesi, hâdisenin genç yaşta vefat eden Nasrın son günlerinde olmasını zarurî kılmaktadır.

Halbuki bu tarihlerden takriben on beş sene evvel İbni Fadlan Beceneklerin bakıyesini bulgara gidereken görmüştü. Yine bu tarihten evvel becenekler Ruslarla çarpışmış bulunuyorlardı.

Beceneklerin Tuna boylarına doğru bu hareketlerinden sonra seyahat icra eden Ebudelf bize Kâşgarden Tibete giden yollarda Becenekleri gördüğünü kaydetmektedir ki Mahmudun sarahatine binaen Oğuzlardan olan Becenekler bunlardır. Netekim Oğuzun kadim yurdundan ve Çigillerden henüz bunlar uzaklaşmamış bulunuyorlar.

Gerçi, seyahatnameye “bize haber verdilerki,, diye başlayan bir fıkra ilâve edilmiştir. Bu söz müşahede haricinde olmakla beraber, asla coğrafi vaziyetle telif kabul etmez. Beceneklerin, arkadan gelen Oğuzlarla daima mücadele etmeleri ve en müşkül zamanlarında bunların birbirine iltica etmeleri bu ayrılığın ayrıca bir delildir. Bunlar, bizi Oğuz boylarından olan Beceneklerin bayatlar ve diğer Oğuz boylarile Anadoluya geldiklerini kabul etmeğe sevkettedir.

Yusuf Ziya
